

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

”Det är rätt positivt när jag tänker på det, fast dom kan vara besvärliga när dom pågår.”

– En studie om moraliska dilemman i socialt arbete

Socionomprogrammet

C-uppsats, våren 2011

Författare: Caroline Ivarsson & Malin Ärlebo

Handledare: Linda Lane

Tack...

till socialarbetarna som har bidragit till vår uppsats! Det har varit lärorikt och roligt att få intervjua er och vi uppskattar att ni gav oss av er tid.

till Linda Lane för dina konstruktiva råd och din ärlighet vid handledning av vår uppsats.

Vi vill även tacka varandra för all uppmuntran och alla skratt under denna intensiva period.

Göteborg, april 2011

Caroline Ivarsson och Malin Ärlebo

Abstract

Title: “Det är rätt positivt när jag tänker på det, fast dom kan vara besvärliga när dom pågår.”

– En studie om moraliska dilemman i socialt arbete

Writers: Caroline Ivarsson and Malin Ärlebo

Keywords: moral, ethic, dilemmas, social work, social workers and ethic statements

The purpose of our study is *to get more knowledge about how moral dilemmas affect social workers in their work*. This because we find that a big part of social work involves ethic reflections and that is why we find it important for social workers to have knowledge about how they should and can think and act in these situations. Ethic statements exist for social workers to use in their work but we haven't found any guidelines for concrete situations and that's why we decided to study this area. Questions we want to answer are *how do the social workers define moral dilemmas in social work? How do the social workers deal with moral dilemmas in their work? How do moral dilemmas affect social workers in their work?*

This is a qualitative study with interviews from seven social workers from one social service office although they are from different units. The study's concepts are system theory, utilitarianism, deontology, moral dilemmas, inner/outer ethic, and inner/outer moral. In this study, we have a social constructive perspective as we process and analyze the empiricism. The result from this study shows that social workers experience moral dilemmas in their work and the different morals in a society contribute to moral dilemmas for the social workers. The social workers in our study have strategies for handling and coping with moral dilemmas. These dilemmas also have an emotional effect on the social workers.

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
SYFTE	2
FRÅGESTÄLLNINGAR	2
DEFINITION AV BEGREPP	2
SOCIALARBETARE	2
MORALISKT DILEMMA.....	2
ETISKA RIKTLINJER	5
INTERNATIONELLA ETISKA RIKTLINJER	5
NATIONELLA ETISKA RIKTLINJER.....	6
TIDIGARE FORSKNING	7
TEORI	10
SYSTEMTEORI.....	10
UTILITARISM	10
PLIKTETIK	11
METOD	12
VAL AV METOD.....	12
INTERVJUER	12
URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR	13
ETISKA ASPEKTER/ÖVERVÄGANDEN	14
<i>Nytta/skada</i>	14
LITTERATUR OCH SÖKORD	15
ANALYS AV EMPIRI	15
KVALITETSASPEKTER	16
<i>Reliabilitet och validitet</i>	16
<i>Generaliserbarhet</i>	17
METODKRITIK	17
RESULTAT OCH ANALYS	18
HUR DEFINIERAR SOCIALARBETARNA MORALISKT DILEMMA I SOCIALT ARBETE?	18
HUR HANTERAR SOCIALARBETARNA MORALISKA DILEMMAN I SITT ARBETE?	22
HUR PÅVERKAS SOCIALARBETARNA AV MORALISKA DILEMMAN I SITT ARBETE?.....	24
SAMMANFATTANDE DISKUSSION	27
FÖRSLAG TILL VIDARE FORSKNING.....	30
REFERENSLISTA	31
BILAGOR	33
BILAGA 1 INTERVJUGUIDE.....	33
BILAGA 2 INFORMATIONSBREV	35
BILAGA 3 INFORMERAT SAMTYCKE	36

Inledning

När vi skulle välja ämne för vår C-uppsats började vi fundera över vad vi behövde mer kunskap om och saknade i utbildningen gällande vårt kommande arbete som socionomer. Vi började diskutera olika tänkbara ämnen och insåg att vi ofta hamnade i diskussioner som handlade om etiska och moraliska dilemman. Under praktiken i termin 5 lade vi båda mycket tid på etiska och moraliska frågor med våra handledare då vi båda upplevde en del svårigheter under praktiken relaterade till etik och moral.

Socionomutbildningen har kritiserats gällande etikens roll i utbildningen då detta ämne inte läses som egen kurs, vilket leder till att socionomstudenter inte ges möjlighet att utveckla ett medvetet tänk kring etikfrågor i socialt arbete (Blennberger, 2002). Socialt arbete bedrivs ofta inom offentliga organisationer som finansieras av skattemedel och styrs av politiska beslut samt socialtjänstlagen (2001:453). Socialarbetare har stora krav på sig då intresset på deras arbete kommer från olika håll; klienter, politiker, den egna organisationen och allmänheten då samtliga är involverade på ett eller annat sätt (Leppänen et al, 2006). Socialt arbete grundar sig i stora frågor som människovärde, humanitet, solidaritet och mänskliga rättigheter som alla yttrar sig i etiska ställningstaganden (Blennberger, 2006). Socialarbetare har ofta en ambivalens i sin yrkesroll då den kan innefatta både rollen som kontrollör samtidigt som tillit och stöd ska ges till klienten och socialarbetaren ska se klienten ur bägge perspektiv. Då socialarbetare har handlings- och tolkningsutrymmen i sitt yrkesutövande bidrar detta till etiska diskussioner, vilket resulterar i att socialarbetare kan uppleva moraliska dilemman (Börjesson, 2001).

Vi läste kursen ”handlingsstrategier och etik i socialt arbete” i termin 4 där vi diskuterade bland annat etiska dilemman. Vi fick fallbeskrivningar där vi skulle diskutera etiska dilemman med varandra. I kursen fick vi inblick i vilka typer av dilemman som socialarbetare kan stå inför i sitt yrke, dock tycker vi att kursen gav alldeles för generell bild på problemområdet. Vi tycker att utbildningen delvis pratar för lite moralstrategier och fokuserar istället på etik men även att mängden etik är för liten.

Syfte

Med tanke på hur stor del av det sociala arbetet som utgår från etiska reflektioner så anser vi att det är viktigt som socialarbetare att ha kunskap om hur man bör/kan tänka och agera. Vårt syfte med studien är att få mer kunskap om hur moraliska dilemman berör socialarbetare i socialt arbete. Nedan presenterar vi de frågeställningar som studien utgår ifrån.

Frågeställningar

Hur definierar socialarbetarna moraliska dilemman i socialt arbete?

Hur hanterar socialarbetarna moraliska dilemman i sitt arbete?

Hur påverkas socialarbetarna av moraliska dilemman i sitt arbete?

Definition av begrepp

Vi använder en del begrepp i studien som vi här vill förklara för att underlätta läsningen. Under rubriken moraliskt dilemma beskriver vi även begreppen: etik, moral, yttre etik, inre etik, yttre moral och inre moral.

Socialarbetare

Vi använder begreppet socialarbetare genomgående i vår uppsats och syftar då på yrkesutövare inom socialtjänsten som har direkt klientkontakt och tar och genomför beslut som påverkar klienten. Vi kallar även socialarbetarna som har deltagit i studien för ”respondenter” emellanåt.

Moraliskt dilemma

Vi ska ge vår definition av moraliskt dilemma och vi anser det relevant att först beskriva begreppen etik och moral för att sedan kunna diskutera vad vi anser att ett moraliskt dilemma är.

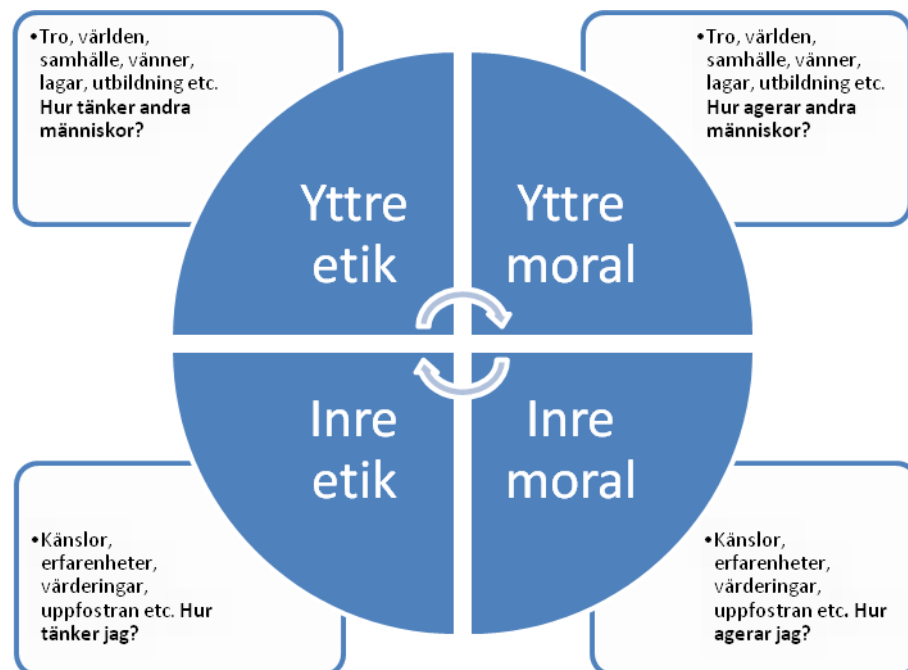
Ursprungligen har etik och moral (grekiska och latin) samma betydelse: ”...*har att göra med sederna*” (Szombatfalvy, 2010 s. 25) men begreppens betydelse har förändrats genom tiderna. Etik är en vetenskap om vad som är rätt och orätt och som ska lära människor vilken moral man ska ha. Moral är ett svårdefinierat ord och de flesta människor ser olika på begreppets betydelse. Det är inte ovanligt att folk ogillar ordet moral och använder det därför i negativa sammanhang, så som ”att moralisera”. Det är mer modernt att använda begreppet etik även om det är moral man pratar om. Moralen handlar om praktisk handling och om hur pass

mycket hänsyn man tar till andras intressen och beslut som påverkar andra människor är moraliska beslut (Szombatfalvy, 2010). Man kan aldrig komma undan sin moral och därför är det lätt att hamna i situationer som kräver moralisk reflektion utan att man är medveten om det. I sådana situationer är det lätt att gå på känsla och vana istället för att reflektera kring sitt agerande, exempelvis kan det handla om att säga en vit lögn istället för sanningen (Svensson och Wingborg, 1993). Ett moraliskt dilemma är då man inte vet vad som är rätt i en situation. Det kan vara när man står inför olika handlingsalternativ där alla alternativ leder till antingen goda konsekvenser eller negativa konsekvenser och ett av dem måste väljas. Det kan även vara när man vet vad man vill åstadkomma men inte kan på grund av bristande resurser (Henriksen och Vetlesen, 2001).

Vi menar att etik är teori – en lära om vad som är rätt/orätt medan moral är praktik – hur vi väljer att agera utifrån den etik vi har med oss. Vi tänker att etik är något man får med sig i sin uppväxt och den formas hela livet av allt man har runtom sig. Kultur, samhälle, vänner, familj, utbildning etcetera påverkar hur man ser på rätt och orätt. Moralen formas utifrån etiken vilket innebär att den också förändras hela livet. Vi tänker att man tycker och agerar inte likadant hela livet, utan med bland annat ålder och erfarenheter förändras etiken och då även moralen. I vårt arbete är etik en stor del och det är för att vi ser att etik ingår i allt som är moral. Vi ser etiken som övergripande och att den finns med i alla våra handlingar och när ett etiskt dilemma blir till en handlingssituation så blir det ett moraliskt dilemma. Ett moraliskt dilemma uppkommer då handling och tyckande inte går ihop eller att man måste välja mellan olika handlingsalternativ och man vet inte vilket alternativ som är det rätta. När det kommer till moraliska beslut tror vi att man alltid försöker uppnå det som man själv anser är det bästa alternativet för sig själv och/eller för andra.

När vi påbörjade studien kände vi att det var viktigt för oss att ha en tydlig definition av begreppen etik, moral och moraliskt dilemma innan vi började insamla empiri. Ju mer vi diskuterade dessa begrepp, desto mer komplicerat kändes det. För att få klarhet i över hur vi tänker satte vi oss ned med papper och penna och började skissa då vi upplevde det lättare att förklara våra tankar när vi fick en bild och nedskrivna ord att utgå ifrån. I vår definition av etik, moral och moraliska dilemman har vi valt att gå ytterligare ett steg och har delat etiken och moralen i två olika delar: inre och yttre. Detta ska vi demonstrera genom modellen som vi skissade fram tillsammans och i den framkommer också vad vi tror att diverse etiker och moraler skapas av.

Figur 1 Konceptionell modell

Denna modell ligger till grund för vår definition av etik, moral och moraliska dilemman. Modellen är indelad i fyra kategorier: yttre etik, inre etik, yttre moral samt inre moral. Rutorna som sitter vid varje kategori presenterar vad vi tänker att de olika etikerna och moralerna skapas av. Den yttre etiken, som vi menar kommer ifrån bland annat tro, världen, samhälle, lagar, utbildning etcetera representerar hur omvärlden tänker. Omvärlden kan innefatta allt från hela världen till hemkommun, sin granne eller kollega. Yttre etik handlar alltså om andra människors syn på rätt och orätt, vilket då blir en etik som är utanför sig själv. Den inre etiken handlar om sin egen etik – hur man själv tänker och vad man själv anser är rätt/orätt. Denna etik tänker vi bygger på ens egna känslor, erfarenheter, värderingar, uppfostran etcetera då dessa faktorer är individuella. Även om omvärlden (yttre etik) anser att något är rätt kan jag (inre etik) anse att det är orätt.

Med den yttre moralen menar vi att människor agerar olika och det beror på och påverkas av de olika faktorerna som finns runt omkring – tro, världen, samhälle, vänner, lagar, utbildning etcetera. Varför människor agerar olika beror på att de har olika yttre etiker och moraler runtom sig och, som vi tidigare skrivit, tänker vi att etik finns med i alla handlingar man gör. Den inre moralen å andra sidan står för ens eget agerande. Precis som den inre etiken formas den av bland annat egna känslor, erfarenheter, värderingar och uppfostran. Vi tänker att dessa olika etiker och moraler samspelar med varandra. Pilen i mitten av modellen symboliserar vad

vi ser som ett cirkulärt samband där olika faktorer påverkar varandra till ett skeende. Nedan beskriver vi hur vår modell fungerar.

Yttre etik: Omvärlden anser att det är orätt att ljuga. *Inre etik:* Jag anser att det är orätt att ljuga. *Yttre moral:* De flesta människor ljuger inte. *Inre moral:* Jag ljuger inte.

I detta exempel finns det inget moraliskt dilemma då samtliga etiker och moraler stämmer överens med varandra. Om man däremot känner att en lögn är nödvändig och man överväger att ljuga så uppstår ett moraliskt dilemma då den inre moralen krockar med yttre och inre etiken samt yttre moralen. Vi tänker att man går igenom en process med flera eller samtliga delar av vår modell vid en handlingssituation. Exempel: Jag vet att det är fel att ljuga (detta säger omvärlden), jag själv anser att det är fel att ljuga (det är min värdering), de flesta människor ljuger inte (vilket betyder att vissa gör det), jag tycker att det är fel att ljuga vilket innebär att jag är principfast och ljuger inte (eller väljer att ljuga eftersom andra gör det och jag kan också göra det).

Etiska riktlinjer

Vi har funnit dokument som ska stödja socialarbetare i yrkesutövandet när de stöter på moraliska och etiska svårigheter. Szombatfalvy (2010) skriver att lagstiftningar, regler och principer är formulerade utifrån samhällets moralinställning. Vissa moraluppfattningar är lagfasta medan uppfattningar om önskvärda beteenden är oskrivna regler. Riktlinjer är skrivna som allmäntäckande regler som ska gälla vid alla moraliska beslut. En moralisk riktlinje som de flesta människor känner till är den gyllene regeln som lyder: ”allt ni vill att människor ska göra för er, det ska ni också göra för dem”. Även om den gyllene regeln är tydlig så är den så pass allomfattande att den inte räcker som bedömningsgrund för socialarbetare då den inte säger hur man ska agera vid konkreta situationer (Szombatfalvy, 2010). Vi har därför valt att nedan presentera riktlinjer som är skrivna för socialarbetare att använda i sitt yrkesutövande. Vi börjar med att presentera de internationella etiska riktlinjerna för att sedan gå in på de nationella riktlinjerna och vi avslutar med att beskriva etiska riktlinjer i praktiken.

Internationella etiska riktlinjer

För att utveckla socialarbetares potential i yrket då det grundar sig i etiska, demokratiska och humanitära synsätt har etiska riktlinjer utgivits av två internationella medlemsorganisationer för socialarbetare. Dessa är International Federation of Social Workers (IFSW) och International Association of Schools of Social Work (IASSW). Riktlinjerna publicerades år

2004 och syftet med dem var att uppmuntra socialarbetare i världen att reflektera över dilemman i sitt yrke och kunna göra etiskt välgrundade beslut i varje enskilt ärende. Etisk medvetenhet leder, enligt IFSW (2005), till bättre kvalitet i yrkesutövandet. Bakgrunden till behoven av etiska riktlinjer var bland annat att socialarbetare ofta hamnar i mitten av motsägande intressen, att socialarbetare ska fungera både som kontrollör och hjälpare, samhällets krav vad gäller effektivitet och nytta samt att socialarbetare har begränsade resurser. De internationella etiska riktlinjerna utgår ifrån mänskliga rättigheter, barns rättigheter, de internationella konventionerna om medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter samt avskaffande av diskriminering. Medlemsländerna ska utforma riktlinjer som passar det egna landet och regelbundet uppdatera dessa samt informera socialarbetare och socionomutbildningar om landets riktlinjer (ISFW, 2005).

Nationella etiska riktlinjer

Utifrån de internationella etiska riktlinjerna har Akademikerförbundet SSR (2010) utformat de etiska riktlinjerna som ska gälla för Sveriges socialarbetare. SSR är medlem i ISFW och är Sveriges största fackförbund för socialarbetare. År 2006 utgav de dokumentet ”*Etik i socialt arbete – etisk kod för socialarbetare*” med syftet att bland annat fastställa vilken funktion etik har i arbetet samt att vägleda socialarbetare genom att ge riktlinjer för olika ärenden som kräver etisk reflektion. Dokumentet är skrivet av bland annat etikforskare, enhetschefer, socialchefer och projektledare. I dokumentet kan man läsa om olika typer av etiska dilemman som kan förekomma inom socialt arbete och vi väljer att lyfta fram två av dem här för att ge exempel på hur de ser ut. Exempel 1: *att behålla en lojalitet med den verksamhet man arbetar inom trots att man finner att policyn och villkoren för arbetet strider mot välgrundad kunskap och klienters bästa, och kanske också mot rättsliga normer för verksamheten.* Exempel 2: *Lojalitetskonflikter mellan att värna om klienters bästa och att stödja och försvara en kollega* (SSR, 2010 s. 7).

Som socialarbetare krävs vissa etiska egenskaper för att kunna utveckla sin professionalitet. Sådana egenskaper är bland annat integritet, kritisk självinsikt, ansvarstagande, mod, tolerans och lyhördhet som uppkommer i handlingar och tyder på en inre inställning hos en person (SSR, 2010). I dokumentet kan man läsa 18 stycken etiska riktlinjer och vi har valt att lyfta fram de riktlinjer som vi anser är aktuella för vår studie utifrån det som har framkommit i vår empiri. Vi har valt att numrera dem så som de är skrivna i dokumentet.

Etisk riktlinje nr. 1: *"Socialt arbete och socialarbetarnas yrkesroll ska relateras till vetenskap och beprövad erfarenhet. Grundläggande värden i arbetet och för professionen är mänskliga rättigheter och humanitet. Arbetet ska bidra till ett gott och värdigt liv för medborgarna och utveckla samhällets välfärd."* (SSR, 2010 s. 14).

Etisk riktlinje nr. 4: *"Socialarbetaren ska använda sin professionella ställning med ansvar och vara medveten om den egna kompetensens gränser."* (SSR, 2010 s. 14).

Etisk riktlinje nr. 5: *"Socialarbetaren bör upprätthålla och utveckla sin kompetens för socialt arbete och eftersträva etisk medvetenhet och personlig mognad."* (SSR, 2010 s. 14).

Etisk riktlinje nr. 12: *"Socialarbetaren ska vara medveten om och ha en lojal inställning till verksamhetens grundläggande uppdrag."* (SSR, 2010 s. 14).

Etisk riktlinje nr 15: *"Socialarbetaren ska medverka till att den egna verksamheten håller en hög kvalitet och kan utvecklas för att svara mot medborgarnas behov och förändrade samhällsförhållanden."* (SSR, 2010 s. 15).

Tidigare forskning

Här ska vi presentera forskning som har studerat etikfrågor i socialt arbete samt socialarbetares psykosociala arbetsmiljö. Vi börjar med att framställa hur Dunér och Nordström (2005) beskriver svårigheter med att förhålla sig till etiska riktlinjer i praktiken. Sedan går vi över till att beskriva vad som kommit fram i Svedbergs rapport från år 2002 om hur socialarbetare hanterar etikfrågor i sina arbeten. Vidare tar vi upp Banks och Williams (2005) undersökning av brittiska socialarbetares upplevelser av dilemman i sina arbeten. Vi avslutar sedan detta kapitel med rapporten av Björling och Hägglund (2004) som berör socialarbetares psykosociala arbetsmiljö.

De etiska riktlinjer vi har presenterat i det tidigare kapitlet är, enligt Dunér och Nordström (2005), övergripande mål och grundläggande värderingar som socialarbetare bör ha med sig i arbetet. Det är dock upp till varje enskild socialarbetare att omvandla riktlinjerna till handlingsregler. På en abstrakt nivå kan man formulera regler, så som dessa etiska riktlinjer, eftersom människors moral och värderingar många gånger stämmer överens. Dock är det inte lika lätt att utforma regler på en konkret nivå och se vilka värderingar som gäller i en specifik situation eftersom det inte alltid finns stöd i en gemensam moraluppfattning eller att det finns

tydliga riktlinjer att gå efter. Olika intressen kan krocka då det finns flera handlingsalternativ att välja mellan, vilket kan försvåra arbetet för socialarbetare (Dunér och Nordström, 2005).

Svedberg (2002) skriver i rapporten *Etikfrågor i socialtjänsten – en undersökning om hur socialtjänsten hanterar etikfrågor i det praktiska arbetet* att det har saknats vetskap om hur socialtjänsten förhåller sig till etiska frågor i praktiken i Sverige. Därför gjordes en undersökning år 2002 i några av Sveriges kommuner för att få en förståelse över hur socialarbetare förhåller sig till dessa frågor. Undersökningen visar att det finns fyra sätt för socialarbetare att hantera etiska frågor i sitt arbete. Hanteringen av frågorna kan ske genom seminarium, forskningscirkel och reflekterande diskussioner, vilka ska verka som ett alternativ till handledning samt utformning av en gemensam norm för socialt arbete (Svedberg, 2002).

I rapporten framkommer också Svedbergs kritik mot socionomutbildningarna i Sverige och vikten av att öka etikämnets delaktighet i utbildningarna. Etikämnet och hur ämnet läses på socionomutbildningarna i Sverige ser olika ut. På Ersta Sköndals högskola har de en obligatorisk etikkurs och på Stockholms universitet läses en etikkurs på mångkulturella programmet och där kan man även gå en sommarkurs om etik i socialt arbete. De övriga skolorna i Sverige menar att etikfrågor ”genomsyrar” utbildningen och etikämnet finns inte som egen kurs (Svedberg, 2002).

Banks och Williams (2005) skriver i artikeln *Accounting for ethical difficulties in social welfare work: issues, problems and dilemmas* om deras undersökning av 32 brittiska socialarbetares upplevelser av etiska dilemman i sina yrken när det handlar om handlingsval i arbetet. Socialarbetarna i studien fick beskriva etiska dilemman som uppstår i deras yrken och vad etik betyder för dem. Resultatet visar på att etik innebär enligt socialarbetarna respekt, rättvisa, ärlighet, ansvar och ”det rätta”. Socialarbetarna blir känslomässigt påverkade av problem eller dilemman i sina arbeten och resultatet visar att det är känslor som osäkerhet, frustration eller ilska som de upplever. Efter att socialarbetarna upplevt dilemman i sina arbeten kan känslor som moralisk förlust, ånger eller skuld uppstå. Känslorna som socialarbetarna upplever menar de att de inte uttrycker i den konkreta situationen utan de försöker ta avstånd från sina känslor. Banks och Williams (2005) menar att känslorna ändå på ett eller annat sätt kommer fram genom exempelvis socialarbetarens kroppsspråk och tonläge.

Undersökningen visar också att dilemman uppstår i socialarbetarnas arbeten då de inte har några handlingsalternativ när de ska agera, när de inte vet hur de ska agera eller då de måste

välja mellan två alternativ som bägge känns negativa. Utifrån detta menar Banks och Williams (2005) att socialarbetares utbildningar bör uppmuntra studenter att skriva om och diskutera dilemman, vilket skulle bidra till en utveckling av moralisk professionell identitet (Banks och Williams, 2005).

Björling och Hägglund (2004) beskriver i rapporten *Socialsekreterarens arbetsmiljö* från Arbetsmiljöverket den psykosociala arbetsmiljön för socialarbetare i Sundsvalls kommun utifrån en enkätundersökning. I studien ingick 82 socialarbetare och syftet var att se hur socialarbetarna upplever kontroll och krav och om detta påverkar deras upplevelse av den psykosociala arbetsmiljön. Resultatet av undersökningen visar att socialarbetarna upplever sin arbetsmiljö som ansträngande på grund av bland annat känslomässiga krav, stort ansvar, att möjligheter till utveckling ibland saknas samt då möjligheten att få delta i beslut kan saknas. Resultatet visar även att majoriteten av socialarbetarna upplever att deras möjlighet till kontroll av den egna livsmiljön, makt över sin vardag och kontroll i oväntade situationer som mer eller mindre otillfredsställande i arbetet. Majoriteten av socialarbetarna upplever att möjligheten att uppfylla de krav som ställs på dem som svåruppkomliga, vilket tyder på att kraven som ställs på socialarbetarna är för stora. En stor del av socialarbetarna anser att arbetet påverkar dem negativt i privatlivet och 93 % av socialarbetarna upplever sitt jobb som psykiskt påfrestande. 70 % av socialarbetarna uppgav att de någon gång, under det senaste året, har funderat på att byta jobb, vilket förmodas bero på tidspress och stress i arbetet vilket, enligt Björling och Hägglund (2004), är faktorer som kräver att socialarbetarna får tid att reflektera (Björling och Hägglund, 2004).

I den forskning vi funnit kan vi se att etik i socialt arbete är närvarande på många olika sätt och att socialarbetare kan bli påverkade av dilemman i sina arbeten. Socialt arbete kan, enligt Björlings och Hägglunds (2004) undersökning, vara mycket ansträngande för socialarbetare. Det finns många olika faktorer som bidrar till detta och som Svedberg (2002) skriver har god utbildning och kunskap om etik en positiv effekt, något som även Banks och Williams (2005) visar på. Samtidigt ser vi genom Dunérs och Nordströms (2005) forskning att det är svårt att applicera etiska riktlinjer och kunskaper i det praktiska arbetet, i varje enskild situation. Detta har även Banks och Williams (2005) kommit fram till, att det finns svårigheter i det sociala arbetet just därför att man inte alltid vet vilket alternativ som blir det bästa när socialarbetaren ställs inför situationer med olika handlingsalternativ.

Teori

I detta avsnitt ska vi presentera de teorier vi har valt för att kunna analysera vår insamlade empiri utifrån våra frågeställningar. Dessa teorier är systemteori, utilitarism och pliktetik. Vi valde systemteori då vi ser det som en teori som hjälper oss att förstå och förklara hur dilemman uppstår då man genom systemteori försöker finna orsakssammanhang. Utilitarism och pliktetik valde vi för att kunna ta reda på hur det kommer sig att socialarbetarna agerar som de gör vid moraliska dilemman.

Systemteori

Vi kan se att systemteorin ger oss möjlighet att med ett större perspektiv studera det som vi avsett att ta reda på. Enligt Payne (2002) är systemteorin användbar i socialt arbete då man kan analysera och applicera teorin på den sociala ordningen. Alla människor ingår i olika system och dessa system kan hamna i konflikt med varandra. Det kan vara samspelet mellan de olika systemen som kan vara problematiskt i socialt arbete. Alla individer är beroende av olika system för att kunna leva tillfredställande och de olika systemen påverkar varandra på ett eller annat sätt (Payne, 2002). Att ha ett systemteoretiskt perspektiv innebär, enligt Öquist (2003), att man försöker förstå omgivningen och världen genom att bland annat titta på helheter, relationer, sammanhang och mönster. Det innebär att man tänker cirkulärt, vilket betyder att man försöker hitta olika orsakssammanhang. Individer formas först och främst av de direkt omgivna systemen som exempelvis familj, arbetskamrater eller den kulturella tillhörigheten och man skapar sig sina egna bilder av världen. Dessa bilder av världen får människor av erfarenheter som de får med sig i livet (Öquist, 2003). En viktig del i systemteorin är att man är medveten om sin egen påverkan på systemen. Det innebär att man ständigt bör reflektera kring vilken påverkan man gör, både i förhållande till den roll man har i det tillhörande systemet samt de personliga värderingarna och önskingarna som kan spela in (Skau, 2007).

För att analysera vår empiri anser vi att vi behöver ytterligare teorier att utgå ifrån. Vi ska nedan presentera två olika typer av moraliska teorier som kan användas som handlingsriktigheter: utilitarism och pliktetik.

Utilitarism

Utilitarismen är en modern teologisk etik. Ordet *telos* betyder mål, syfte eller ändamål och *utilitas* betyder nytta och därför kallas utilitarismen även för nyttoetik (Henriksen och Vetlesen, 2001). Vi har valt att genomgående kalla det för utilitarism i vårt arbete. Ofstad

(1982) utgår ifrån Benthams definition av utilitaristisk korrekthet och förklarar att det är helt och hållet konsekvensen, värdet, som avgör huruvida ett agerande är rätt eller orätt. Vid ett handlingsval är syftet att uppnå så mycket lust och så lite olust som möjligt. Vid situationer där flera handlingsval är möjliga ska det alternativ som leder till mest eller minst lika mycket lust som de övriga alternativen väljas. Detta är inte enbart utilitaristiskt korrekt utan också en etisk plikt (Ofstad, 1982). Det är inte handlingen som är det relevanta i utilitarismen, så även om man anser att en handling är korrekt så kan den vara fel att utföra om det finns andra handlingsalternativ som leder till lika goda konsekvenser (Svensson och Wingborg, 1993).

Att jämföra konsekvenser och se vilken handling som ger högst värde görs genom att se på varaktighet, intensitet och mängden smärta och lust. Inom utilitarismen ska handlingen ha en etisk betydelse, vilket innebär ett positivt tillstånd som till exempel lycka, kunskap, vilja att agera moraliskt och vilja att minska lidande (Ofstad, 1982). Syftet med utilitarismen är att uppnå lustmaximering, vilket innebär att så många som möjligt ska få en lustuppfyllelse. Det innebär att man ser på kollektivets bästa som i sin tur kan leda till att några individer får offras för majoriteten. Rättvisa är inte en grundläggande princip i utilitarismen och därför blir handlingar som leder till fler nöjda än missnöjda korrekta (Henriksen och Vetlesen, 2001).

Motivationen för handlingar finns i förväntade konsekvenser och handlingen ses bara som ett medel för att uppnå de gemensamma vällust. Utilitarismen ger en viss vinst då man har möjligheten att själv avväga vilken handling som blir bäst genom att överväga konsekvenserna. Om konsekvenserna inte blir goda trots att man förväntat sig det genom sin handling behöver valet inte nödvändigtvis ses som orätt. Genom erfarenheter kan man tänka på vad som oftast leder till bäst konsekvenser och på så sätt kan man motivera sitt agerande som gott (Henriksen och Vetlesen, 2001).

Pliktetik

Plikter innebär handlingar som måste genomföras, för sig själv eller andra, och som grundar sig i normer och regler. En plikt leder till en moralisk situation och ställer krav på socialarbetaren då denne inte kan dra sig ur den eller själv avgöra om den är lämplig eller inte. Plikter ska hjälpa människor att komma fram till vad som är rätt och ett exempel på pliktregler är mänskliga rättigheter (Henriksen och Vetlesen, 2001). En handling ska överensstämma med plikter och regler liksom utgå ifrån förbestämda tillvägagångssätt som kan finnas inom verksamheten (Svensson och Wingborg, 2001). Pliktetiken fokuserar på själva handlingen och vilka regler som leder till ett visst agerande. Man ser även på vilken

plikt som är den viktigaste och ser att det rätta valet leder till något gott samt att den handling man väljer ska fungera i alla liknande situationer. I yrkesutövandet är det viktigt att man fastställer vilka regler som är berättigade och som fungerar som motivation för hur man agerar. Socialarbetarens handlande bör inte bli för individuellt eller för bestämt av det specifika sammanhanget och pliktetikern kan bidra till att man minskar delar av personlig bedömning (Henriksen och Vetlesen, 2001).

Metod

För att kunna besvara våra frågeställningar anser vi att en kvalitativ metod är bäst lämpad. Kvalitativ metod innebär att man använder beskrivande data som har uppkommit genom bland annat muntliga uttalanden och man kan studera människor med ett helhetsperspektiv. Det är människors subjektiva upplevelser som studeras och detta görs med hjälp av sagda ord, uttryck och beskrivningar. Med en kvalitativ metod kan vi tolka respondenternas livsvärld och skapa en förståelse för deras erfarenheter (Larsson, 2005).

Val av metod

Vi valde att göra en kvalitativ intervjustudie för att uppnå vårt syfte och besvara våra tre frågeställningar. Nedan kommer vi att beskriva hur vi har gått tillväga gällande intervjuernas genomförande, urval och avgränsningar, de etiska aspekter vi har tagit hänsyn till, hur vi har sökt litteratur, hur vi har analyserat empirin, studiens kvalitetsaspekter och vi kommer även kritiskt att diskutera hur vi har gått tillväga.

Intervjuer

När vi skulle genomföra intervjuerna förberedde vi oss genom att göra en intervjuguide (bilaga 1 intervjuguide) med frågor formulerade utifrån följande teman: moral/moraliskt dilemma, upplevelser, känslor och strategier. Vi gjorde en testintervju och vi intervjuade även varandra. Efter testintervjuerna ändrades en del frågor och vi lade till nya för att så långt som möjligt vara säkra på att vi kunde besvara våra frågeställningar utifrån intervjuguiden. Några frågor togs också bort då vi insåg att dessa inte gav oss svar på våra frågeställningar.

Antal intervjupersoner i en studie beror på vilket syfte man har. Om man har för få intervjupersoner kan det leda till att man inte kan mäta generaliserbarheten och om man genomför för många intervjuer kan det orsaka att det inte går att göra grundliga tolkningar av intervjuerna (Kvale, 1997). Vi valde att intervjua sju personer då vi ansåg det som ett lagom

antal personer med tanke på vårt syfte, vår tidsdisposition samt uppsatsens storlek. Under intervjuprocessen bekräftades det att vi inte behövde fler intervjuer då vi inte skulle hinna göra djupgående analys av materialet. Om vi hade haft färre hade det varit för lite då samtliga sju personer gav oss någorlunda lika men även en del unika berättelser. Vi lät våra respondenter välja plats för intervjun vilket resulterade i att alla gjordes på deras arbetsplats. Vi kan se en fördel i att intervjuerna genomfördes på socialarbetarnas arbetsplats då det kan vara lättare att förstå och känna in det som respondenterna pratar om då man befinner sig i deras miljö (Kvale, 1997).

Vi valde att spela in samtliga intervjuer för att få ett så felfritt resultat som möjligt samt för att kunna återge citaten korrekt (Larsson, 2005). Det är även viktigt att lägga märke till och tolka kroppsspråk, ansiktsuttryck och tonläge under intervjuer (Kvale, 1997). Vi har därför varit observanta även på detta och har haft med oss anteckningsblock för att kunna göra noteringar utöver det som sägs.

Urval och avgränsningar

För att få tag i personer som kunde tänka sig att delta i vår studie valde vi att ta kontakt med ett socialkontor där ena författaren hade sin handledda studiepraktik under termin 5. Anledningen till att vi valde just detta kontor beror på bekvämlighet och tillgänglighet då det redan fanns kontakter mellan författaren och några av de anställda. Vi skickade e-post till en av avdelningscheferna på arbetsplatsen och frågade om lov om att få genomföra vår studie på deras arbetsplats. När vi hade fått ett godkännande skickade vi vårt informationsbrev (bilaga 2 informationsbrev) till en av de anställda på arbetsplatsen som i sin tur skickade brevet via e-post till samtlig personal. Efter det väntade vi in svar via e-post och telefon från de som kunde tänka sig att delta.

Då vi inte visste hur många som skulle svara bestämde vi oss för att välja de sju personer som svarade först. Detta för att ena författaren känner till de flesta personer inom organisationen och vi ville undvika att göra ett urval med personlig inverkan. Vi hade i åtanke att detta även kunde ske från socialarbetarnas sida, då vi själva tror att det är lättare att ställa upp om man känner personen som genomför studien. Därför valde vi att inte berätta att vi skulle låta de sju som svarade först få delta i studien. Inom några timmar hade sju personer anmält intresse för studien och vi bokade tid och plats för intervju med en gång. Det föll sig att urvalet blev tre män och fyra kvinnor. Några dagar senare fick vi även intresseanmälan från två personer muntligt och skriftligt och vi kom överens med dessa socialarbetare att de fick stå som

reserver om vi skulle behöva göra ytterligare intervjuer. Vi upplevde efter sju intervjuer att några fler inte behövdes eller skulle hinnas med, därför blev det inte aktuellt att intervjua reserverna.

Etiska aspekter/överväganden

Våra respondenter gavs information om studiens syfte både muntligt och skriftligt (bilaga 3 informerat samtycke). Denna information innehöll beskrivning av studien, hur vi hade tänkt lägga upp arbetet, att de får avbyta deltagandet när de vill då det är frivilligt. Vi informerade dem om i vilken grad deras anonymitet kan bevaras i studien och vi förklarade att vi inte kan garantera att socialkontoret bevaras anonymt då skolan dokumenterar alla praktikplatser. Vi gav ut ett informerat samtycke och fick en påskrift på detta inför intervjuerna. Alla skrev på att de tagit del av informationen och att de samtyckte (Kvale, 1997).

En aspekt som vi har haft i åtanke under intervjuprocessen är ena författarens relation till intervjupersonerna. Vi har tänkt att studiens ämne inte är så pass personligt och känsligt att vi ansåg att det inte var av stor betydelse att författaren känner respondenterna. Det finns en svårighet i att intervjua personer man känner då detta kan leda till att man identifierar sig med intervjupersonerna och då kan man tappa det kritiska perspektiv som forskare ska erhålla (Kvale, 1997). Vi har varit medvetna om detta och vi har fått jobba med det under analysstadiet. Att vi har varit två personer som har genomfört studien har lett till att vi har kunnat diskutera mycket med varandra och ser detta som en fördel när det gäller att behålla det kritiska perspektivet. En respondent påtalade efter intervjun att det var svårt att bli intervjuad av den ena författaren på grund av en redan etablerad relation. Detta kan ha påverkat intervjun.

Nytta/skada

De fördelar som vi kan se med studien är att resultatet kan leda till ökad kunskap kring moraliska dilemman och dess betydelse i socialt arbete. Vi tänker att studiens ämne är användbart även för de socialarbetare som har deltagit i studien då vi upplevde att de fick ett nytänk kring begreppet moral då vi intervjuade dem angående deras egna upplevelser och tankar.

De risker som vi under studiens gång har funnit är att studien kan medföra missuppfattningar av läsaren om denne inte är införstådd i det sociala arbetets komplexitet då ämnet är av svår karaktär. Detta har vi haft med oss under arbetets gång och haft medvetna reflektioner om hur det vi skriver kan tolkas av läsaren. Vi menar att när man pratar om hur socialarbetare

använder sig av sin moral i arbetet kan det uppfattas som att de arbetar ”på känn”, vilket vi tänker att de inte gör.

Litteratur och sökord

Vi har använt oss av sökmotorerna: www.google.se, GUNDA, www.adlibris.se, LIBRIS, GOTLIB, www.uppsatser.se. Där har vi använt sökorden: moral, etik, moraliska dilemman, etiska dilemman, moral dilemmas, ethic, socialt arbete, socialarbetare, moralisk konflikt. Sökorden har använts i olika kombinationer. Vi anser att med hjälp av dessa sökmotorer och sökord har vi funnit relevant litteratur till vår studie.

Analys av empiri

Vi har använt oss av abduktiv metodstrategi i vårt arbete, vilket är en kombination av induktiv och deduktiv strategi. Deduktivt tillvägagångssätt innebär att man före studien bestämmer teorier och begrepp som kommer att styra vilket fokus man har när man undersöker. Induktiv strategi betyder att man väljer teori och begrepp efter intervjuerna så att dessa passar till empirin (Larsson, 2005). Vi valde abduktiv strategi då vi redan i inledande skede hade en tanke om vilket fokus vi skulle ha i studien samtidigt som vi inte ville påverka respondenternas svar utan låta dem berätta med egna ord om sina erfarenheter och kunskaper.

Vi har valt att ha ett socialkonstruktivistiskt perspektiv och förhållningssätt i studien och menar som Lilja och Larsson (2005) skriver att allt är socialt konstruerat i samspel med sin omgivning. En frågeställning i studien var att ta reda på socialarbetarnas egen definition av moraliska dilemman i socialt arbete. Med socialkonstruktivismen ser man att ett begrepp kan ha olika betydelser för olika individer och det var just det som vi skulle undersöka. Socialkonstruktivismen kan användas som ett perspektiv om man vill få en djupare förståelse av det som ska studeras. Vi ville få en djupare förståelse genom att ta reda på vilka faktorer som har varit med och format socialarbetarnas upplevelser av studiens huvudbegrepp. Med ett socialkonstruktivistiskt perspektiv är det möjligt att studera sådana processer (Lilja och Larsson, 2005). Utifrån ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt har vi under studiens gång haft i åtanke att det respondenterna säger blir konstruerat i sin kontext, alltså skapas meningarna och tankarna i den direkta situationen och det hade kunnat se annorlunda ut beroende på exempelvis var vi satt. Vi tänker också att vårt förhållningssätt till studien är kontextbundet och hade kunnat se annorlunda ut om vi hade haft exempelvis andra egna erfarenheter av moraliska dilemman.

Vi har valt att tematisera vår studie i följande teman: Hur definierar socialarbetarna moraliska dilemman i socialt arbete, hur agerar socialarbetarna vid moraliska dilemman i sitt arbete och hur påverkas socialarbetarna av moraliska dilemman i sitt arbete. Dessa teman är våra frågeställningar och vi valde att göra dem till teman för att försäkra oss om att de blir besvarade. Alla intervjuer har textats. Vi delade upp det så att vi skulle texta varannan intervju för att göra det rättvist, men flera intervjuer har textats av oss båda. Detta på grund av fördelningen av intervjutillfällena då vi ville ha intervjuerna färdigtextade innan vi påbörjade nästa intervju. Vi har använt oss av meningskoncentrering i analysen, vilket innebär att vi har kortat ned respondenternas berättelser när vi återberättar deras svar från intervjuerna i analysen (Larsson, 2005). Vi har även valt att korta ned vissa citat, dels för att göra dem mer läsvänliga men även för att få dem mer komprimerade och förståeliga. Vi har valt att kursivera citaten för att tydligt visa vad som är respondenternas berättelser och vad som är våra reflektioner. I vissa citat har vi valt att ta bort delar i meningarna och detta visar genom att skriva ut: ”/.../”. Efter några citat står det exempelvis ”(citat 1)” och ”(citat 2)”, detta för att vi vill förtydliga att det är olika respondenters svar när vi använder flera citat i följd.

Kvalitetsaspekter

En fråga som alltid kommer upp vid kvalitativa intervjuundersökningar är om resultaten är tillförlitliga och om det går att generalisera resultaten (Kvale, 1997). Vi kommer här att med hjälp av begreppen reliabilitet, validitet och generaliserbarhet föra en diskussion kring hur kvaliteten i vår studie är.

Reliabilitet och validitet

Reliabilitet innebär pålitligheten i resultatet och syftar på att se om samma svar ges vid upprepade undersökningar. För att uppnå hög reliabilitet ska intervjufrågorna vara tydligt formulerade och därför valde vi att göra en intervjuguide men även att testa frågorna innan vi intervjuade respondenterna (Lilja, 2005). Vi kan se att tidspressen gjorde att vi inte hann genomföra ytterligare testintervjuer vilket egentligen hade behövts då vi efter första intervjutillfället insåg att frågorna behövde ändras och utvecklas. Vi ser dock inte att detta har påverkat resultatet i studien.

Om man har låg reliabilitet får man också låg validitet. Med validitet menas att man får svar på det man vill undersöka samt sanning, riktighet och trovärdighet (Lilja, 2005). Vi har försökt att vara tydliga i beskrivningen av hur vi har gått tillväga för att läsaren själv ska kunna göra en bedömning av hur hög eller låg validitet studien har. Genom att vi båda har

varit delaktiga i samtliga delar av studien anser vi att studiens validitet har kunnat hållas hög. Detta på grund av att vi har varit två som har tolkat intervjuerna och att det då finns större chans att vi har uppfattat det som har sagts korrekt. Vi har även haft en öppen intervjuguide som har bidragit till att vi har kunnat ställa öppna frågor till intervjupersonerna när vi inte har uppfattat det som har sagts eller för att kontrollera att vi har uppfattat deras svar korrekt (Larsson, 2005).

Generaliserbarhet

I studier där man vill generalisera handlar det om att man vill tala om vad som är vanligt förekommande eller kunna ge allmänna bilder av hur någonting ter sig (Kvale, 1997). Då vi valt att göra en kvalitativ studie har vårt syfte inte varit att ta reda på allmänna och generella bilder utan vi ville ha respondenternas egna erfarenheter och tankar. Vi kan därför enbart svara på hur respondenterna har ställt sig till studiens frågeställningar och därför anser vi att studien inte är generaliserbar. Dock har vi märkt att respondenternas svar liknar den information vi har hittat i vald litteratur samt våra egna tankar, vilket vi tänker kan höja generaliserbarheten något.

Metodkritik

Vår första intervju på socialkontoret gav inte så mycket information som vi hade hoppats på. Detta för att vi som intervjuare var ovana vid situationen och enbart följde intervjuguiden trots att vi hade kunnat ställa följdfrågor på det som respondenten sa. Svaren från första intervjun skilde sig inte speciellt mycket från de övriga intervjuerna och därför valde vi att ha med den i vår analys. Inför våra nästkommande intervjuer bestämde vi oss för att lita mer på vår förmåga att ställa relevanta följdfrågor, vilket visade sig ge mer information. Efter första intervjun la vi även till några frågor då vi märkte att det saknades vissa frågor som kunde ge oss den information vi sökte.

Vår studie är inte inriktad på någon särskild enhet på socialkontoret utan riktade sig till all personal. Detta ledde till att vi fick respondenter från flera olika delar av socialtjänsten, vilket vi uppskattade. Ett problem som uppstod dock är det faktum att respondenterna kan uppleva olika typer av moraliska dilemman eftersom de arbetar med olika klientgrupper bland annat. I intervjuerna pratade flera respondenter om specifika situationer som de upplever som dilemman. Eftersom vi inte vill avslöja våra respondenters identitet har en del citat och berättelser fått kortas ned eller inte ingått då detta skulle kunna leda till att personal på socialtjänsten skulle kunna räkna ut vem som har sagt vad.

Resultat och analys

Här ska vi presentera studiens resultat och vi använder teorierna, SSR:s etiska riktlinjer och de begrepp som vi skrivit om i tidigare kapitel. Vi analyserar med hjälp av dessa respondenternas berättelser i direkt anslutning.

Hur definierar socialarbetarna moraliskt dilemma i socialt arbete?

Vi ska utifrån ovanstående frågeställning analysera respondenternas svar med hjälp av delar av systemteorin och vår definition av moraliskt dilemma. För att kunna besvara hur respondenterna definierar moraliska dilemman behöver vi först reda ut hur de ställer sig till begreppet moral och vad det innebär för dem. Vi fick lite olika svar på begreppets betydelse och vi visar i citaten nedan hur några av respondenterna svarade:

Jag tänker att man ska göra saker ordentligt. Alltså bemöter folk på ett schysst sätt. Så tänker jag. (citrat 1)

Jag tänker nog ansvar mycket när det gäller moral, att ta någon form av ansvar, dels för sina egna handlingar, självklart, men också i relation till andra. Man har någon form av gemensamt ansvar också inte bara för sig själv så att säga. Så att det blir så bra som möjligt för så många som möjligt. Det är nog moral för mig. (citrat 2)

Att leva som man säger, att göra vad man säger... att leva ett gott liv, att bli en bättre människa på det sättet tänker jag har med moral att göra. (citrat 3)

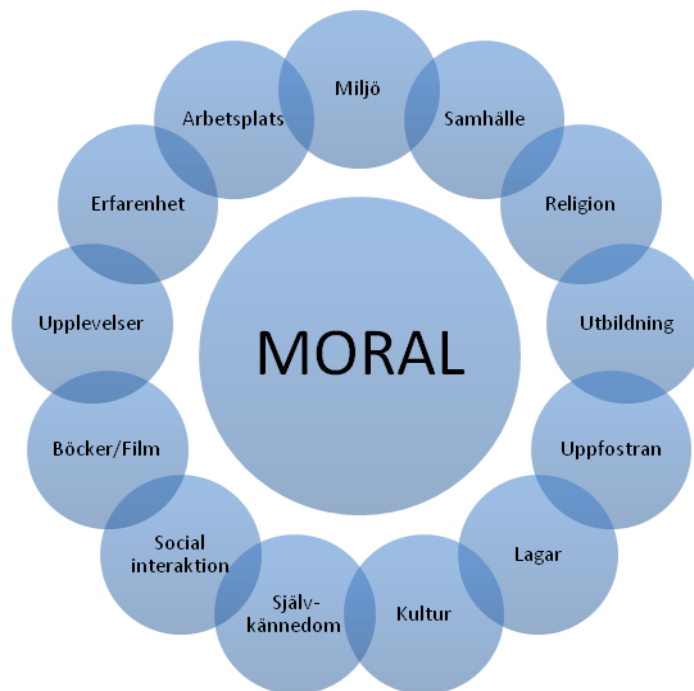
Vi fick även svar som berör värderingar, att behandla alla lika och ärlighet. Vi ser de olika svaren som respondenterna lämnade som ett uttryck av hur svårdefinierat begreppet moral faktiskt är och att betydelsen av ordet kan skilja sig för olika människor (Szombatfalvy, 2010). Resultatet av respondenternas svar visar också att de ser att moral har med praktiska handlingar att göra. Begreppet moral kan ogillas och det kan vara mer modernt att använda begreppet etik även om det är moral man talar om (Szombatfalvy, 2010). I följande citat visar vi hur en respondent ställer sig till begreppet moral:

Alltså jag tycker egentligen inte om ordet moral. Jag skulle vilja prata om etiken istället för moralen.

Vår övergripande tolkning av intervjun med denna socialarbetare är att denne ser moral som personliga värderingar och därför tolkar vi att respondenten anser att privata värderingar är olämpligt i socialt arbete, varför socialarbetaren inte vill prata om moral. Detta är dock svårt att undvika och därför är det viktigt att ständigt arbeta med värderingar, menar respondenten.

Vi frågade respondenterna vad moralen grundar sig i och nedan visar vi i en figur vilka faktorer som respondenterna uppgav bidrar till vilken moral man har.

Figur 2 Moral

I figuren vill vi visa att de yttre ringarna gör att den inre ringen skapas och moralen speglar sig i de olika faktorerna som finns runt omkring. Några respondenter uppgav även att moralen kan förändras över tid genom exempelvis erfarenheter eller att samhället utvecklas. Vi ser att respondenterna anser att moralen först och främst formas av de direkt omgivna systemen och att de genom dessa skapar sig egna bilder av världen (Öquist, 2003). I citatet nedan vill vi visa hur en respondent beskrev hur det kommer sig att moralen skiljer sig mellan olika människor:

Det handlar väl om egna erfarenheter. Det handlar väl om både i det personliga naturligtvis, vad man har varit med om, ens egen historia på något sätt och också den kunskap och historia som man förvärvar genom möten med andra människor, med utbildning och så vidare. Det tillsammans kanske gör att man har ett visst tänk som kanske inte överensstämmer med andra.

Ur ett systemteoretiskt perspektiv ser vi att de olika systemen som finns runt en människa påverkar denne till ett visst tänk. I och med att människors livshistorier ser olika ut kan deras värderingar om hur man ska göra skilja sig åt (Öquist, 2003). Med nästa citat vill vi visa en respondents beskrivning av hur människors olikhet kan ha betydelse i socialt arbete:

Det beror mycket på den person som man är tror jag i alla fall, för alla är ju olika men det tror jag att dels det personliga och dels utifrån dom riktlinjerna [organisationens] som finns. För mitt möte kommer ju skilja sig väsentligt för om en kollega hade haft samma möte som jag, så att det är väl en blandning av dom två tror jag.

I och med att människors moral kan se olika ut kan vi se med hjälp av respondentens svar att

de handlingsval som görs kan bero på vilken socialarbetare man träffar och att det inte endast är organisationens riktlinjer som är bärande för hur arbetet utövas. Vi ser därför att det sociala arbetets system är beroende och påverkas av de människor som utövar arbetet eller ingår i det (Payne, 2002).

I studien har vi fått fram att respondenterna upplever moraliska dilemman i sitt arbete. Vi ser ett samband med att människors olika moral påverkar hur det sociala arbetet utövas just för att moralen är individuellt förknippad. Vi frågade respondenterna vad moraliska dilemman i socialt arbete innebär för dem. Flera respondenter beskrev att ett moraliskt dilemma innebär att de egna värderingarna krockar med faktorer så som tid, politik, klienter, uppdrag och målbeskrivningar. De tog även upp faktorer som okunskap, association till sig själv, omvärldens och andra verksamheters förväntningar på dem, samverkan och samarbete med oliktankande, riktlinjer, organisationen och kollegor. Vi ser att respondenterna uttrycker att de system som de ingår i och har runt sig kan hamna i konflikt med varandra och att det kan vara samspelet mellan de olika systemen som kan göra att moraliska dilemman uppstår (Payne, 2002). Nedan visar vi ett exempel på ett dilemma som kan uppstå:

Det kan ju bli ett dilemma att jag följer mitt samvete och testar min empatiska förmåga och försöker följa /.../min känsla, intuition. Och att våga lita på det och följa det. Sen kan man ju inte överskrida lagar fast man har en jäkla lust ibland. Så det gäller väl att försöka få gå nån sånär medelväg eller så men att alltid utifrån vad som är bra för min klient. Det måste ju ändå vara så att jag är ganska nöjd när jag går hem klockan fem.

Respondenten uttrycker här en vilja att göra det bästa för sin klient, på ett sätt där även socialarbetaren ska känna sig nöjd vid slutet av arbetsdagen. Lagen, det egna samvetet, känslan och intuitionen kan i detta fall gå emot varandra. Lagen kan bli ett hinder för socialarbetaren att göra det som känns bäst för både sig själv och klienten. Därför upplevs ett moraliskt dilemma utifrån det som vi valt att kalla den yttre moralen (i detta fall lagen) och den inre moralen (det egna samvetet, känslan och intuitionen). Ett annat exempel på dilemman som kan uppstå gav en respondent i följande citat:

För mig är det moraliska dilemman hela tiden. Hur jag ska säga det, hur jag ska lägga fram det. Vem jag ska prata med, på vilket sätt och hur jag ska säga det och varför ska jag säga det /.../ hur ska jag få fram det jag vill ha fram på ett sätt som dom tycker är okej?

Även denna respondent uttrycker att dilemmat blir att ta ställning till hur man ska agera, vad man ska säga för att det ska bli så bra som möjligt för, vad vi tolkar som, det andra systemet. Respondenten reflekterar också över hur denne i sitt system kan påverka någon annan genom

att ställa en fråga eller agera på ett visst sätt. Med ett systemteoretiskt perspektiv ser man på bland annat helheter och sammanhang och hur system påverkar varandra (Öquist, 2003). Det ser vi att respondenten gör genom att ifrågasätta sina val av handlingar.

I figuren nedan vill vi sammanfatta respondenternas definition av vad ett moraliskt dilemma är. Vi använder oss av begreppen, utifrån vår definition, inre och yttre moral och skriver i dessa kategorier in de faktorer som respondenterna har beskrivit är bidragande till moraliska dilemman.

Figur 3 Moraliskt dilemma

<u>Yttre moralens faktorer</u>	<u>Inre moralens faktorer</u>	<u>Moraliskt dilemma</u>
Organisation	Ens egna:	Uppstår då något inom den yttre och inre moralen inte stämmer överens.
Lagar	Värderingar	
Kollegor	Erfarenheter	Kan också uppstå då två yttre moraler krockar, så som den egna organisationen och andra verksamheter.
Andra verksamheter	Trosuppfattning	
Klienter	Utbildning	
Tid	Upplevelser	
Politik	Kultur	
Kultur	Uppfostran	
Religion	Samhälle	
Samhälle	Ansvar	

I modellen visar vi att den yttre moralen (hur andra agerar) plus den inre moralen (hur jag agerar) skapar ett moraliskt dilemma för socialarbetarna om faktorerna som ingår i den yttre och den inre moralen inte stämmer överens. Det kan även vara så att två yttre faktorer krockar, till exempel den egna organisationen och andra verksamheter. Utifrån respondenternas svar ser vi att den inre och den yttre moralen påverkar varandra och att samspelet ibland kan vara komplicerat i socialt arbete. Utifrån systemteorin kan vi se att de olika faktorerna ingår i olika system och när de sammanbildar ett nytt system exempelvis vid

samverkan mellan egen och annan verksamhet kan ett moraliskt dilemma uppstå (Payne, 2002).

Hur hanterar socialarbetarna moraliska dilemman i sitt arbete?

Denna frågeställning ska vi analysera utifrån SSR:s (2010) dokument ”Etik i socialt arbete – etisk kod för socialarbetare”, utilitarism och pliktetik. Vi frågade respondenterna hur de tar reda på vad som är ”det rätta” i sina ärenden. Två respondenter svarade följande:

Man får sitta och väga av och vända och vrida och det är väldigt svårt att förutse framtiden. Tänker jag. (citrat 1)

Jag kanske inte har fokus på vad som är rätt för det kanske inte går att ta reda på vad som är rätt. Men däremot kan jag tänka i former vad är bättre och vad är sämre. För vi kan aldrig riktigt veta om det liksom är rätt det vi gör men vi kan ändå veta om det är bättre eller sämre. Det ena alternativet än det andra. Det är snarare i dom banorna i så fall jag tänker. (citrat 2)

Dessa citat ser vi utifrån utilitarismen då bägge citat visar på avvägningar och funderingar över vad besluten leder till för att hitta den korrekta handlingen. Respondenten i det andra citatet använder sig inte av begreppet ”rätt” vid en handling, utan tänker på vad som är bättre och sämre. Vi ser att om denne väljer det alternativ som är bättre så väljer denne också det rätta alternativet utifrån det utilitaristiska perspektivet (Ofstad, 1982). En annan respondent svarade:

Ibland blir det ju bra och ibland känner man det... alltså man får ju göra en kalkylerad risk redan innan, att det här kanske inte alls blir bra.

Här ser vi inte att respondenten mäter värden men överväger ändå om det blir bra eller inte, vilket motiverar en handling om man innan gör en riskbedömning på konsekvensen utifrån utilitarismen (Henriksen och Vetlesen, 2001). Flera respondenter svarade också att ett sätt att ta reda på vad som är det rätta är genom att kunna se tillbaka hur man tidigare har agerat, vilket vi kan se som utilitaristiskt korrekt då en handling blir motiverad genom att man av sin erfarenhet kan avgöra vilka handlingar som ger bäst konsekvenser (Henriksen och Vetlesen, 2001). Flera respondenter svarade även att för att finna ”det rätta” i ett ärende kan man diskutera med chefer och kollegor samt att handledning är något nödvändigt i arbetet, dels för att få feedback men även för att få ventileras om det känns jobbigt. Flera respondenter menade att moraliska dilemman beror på sig själv och att det är viktigt att reflektera över sina egna värderingar. Enligt ”Etik i socialt arbete – etisk kod för socialarbetare” från SSR (2010) är kritisk självinsikt, ansvarstagande och lyhördhet exempel på etiska egenskaper som framkommer i handlingar och som krävs av en socialarbetare för att kunna utveckla sin

yrkeskompetens. Dessa egenskaper tycker vi framkommer genom att de väljer att diskutera och reflektera med kollegor, chef och handledare när något ärende känns svårt och de inte vet hur de ska agera. Vi tänker att en kritisk självinsikt bidrar till att man inser att man inte alltid ensam kan ta ett beslut, vilket i sin tur är ett ansvarstagande. Lyhördhet krävs gentemot sina kollegor och andra som man väljer att prata med, då deras åsikter och feedback kan vara viktig. Vi tycker att respondenternas svar även stämmer överens med SSR:s etiska riktlinje nummer 5: *”Socialarbetaren bör upprätthålla och utveckla sin kompetens för socialt arbete och eftersträva etisk medvetenhet och personlig mognad.”* samt etisk riktlinje nummer 4: *”Socialarbetaren ska använda sin professionella ställning med ansvar och vara medveten om den egna kompetensens gränser.”* (SSR, 2010 s. 14). Vi tänker att när de ber om råd och hjälp vid moraliska dilemman så handlar det om att de känner till sina begränsningar, vilket är viktigt i socialt arbete.

Några respondenter å andra sidan anser att lagstiftningen är så pass tydlig och stark att de vid moraliska dilemman kan luta sig mot lagen och ta beslut utifrån den och enligt dem själva upplever de därför inte moraliska dilemman speciellt ofta. En respondent förklarade att vid svårigheter i ärenden ska man ständigt ha i åtanke vad som egentligen är socialarbetarens uppdrag utan att blanda in egna värderingar. Här ser vi tydligt pliktetiskt tänk då teorin ser på vad som är ens viktigaste plikt vid ett beslut, något som vi tolkar att respondenten gör genom att fundera på vad som egentligen är uppdraget. Pliktetiken menar att man ska fastställa vilka regler som ska styra besluten samt att reglerna (socialtjänstlagen i detta fall) bestämmer hur socialarbetarna agerar, vilket gör agerandet till korrekt enligt pliktetiken. Att inte blanda in sina värderingar i yrkesutövandet på ett socialkontor stämmer också överens med pliktetiken då den teorin ska bidra till att minska individuell och personlig bedömning (Henriksen och Vetlesen, 2001). Vi ser också att detta svar stämmer överens med etisk riktlinje nummer 12: *”Socialarbetaren ska vara medveten om och ha en lojal inställning till verksamhetens grundläggande uppdrag.”* (SSR, 2010 s. 14). Vi frågade respondenten hur man kan undvika personliga värderingar på ett socialkontor. Vi fick svaret:

Att man hela tiden diskuterar med varann, jag tror att ett socialkontor måste ha en ständigt öppen diskussion om vad som är vårt bekymmer och vad som inte är det. För annars hamnar man snett.

Detta påstående kan vi också se som pliktetiskt då pliktetiskt perspektiv anser att man i yrkesutövande bör fastställa vilka regler som är berättigade och inte låta handlingar styras av det specifika sammanhanget (Henriksen och Vetlesen, 2001).

Flera respondenter pratade om att ett moraliskt dilemma kan innebära risk att göra det obekvämt eller skapa olust hos klienten eller i vissa fall för sig själv. En respondent pratade om att stämningen i rummet kan påverka hur denne agerar.

Alltså det kan ju hända vid några tillfällen man valde att inte ställa vissa frågor som man egentligen skulle vilja ställa på grund av den rådande situationen. Så att det kanske blir för aggressivt om jag ställer den frågan /.../ Den känslan av kanske osäkerhet eller vad det nu kan vara kan göra att jag kanske tar ett kliv tillbaka. Om vi nu ska ta nånting som är negativt på nåt sätt va.

Utifrån utilitarismen är detta agerande korrekt då socialarbetaren ser på vilka konsekvenser vissa frågor skulle kunna leda till (aggression hos klient vilket kan leda till fara för klienten själv eller socialarbetaren) och väljer därför att inte ställa frågorna. Handlandet blir utilitaristiskt korrekt då konsekvensen av att ställa frågorna skulle för leda till mer olust än om socialarbetaren undvek frågorna (Ofstad, 1982). Utifrån pliktetiken ses undvikandet som orätt eftersom det är handlingen, inte konsekvensen, som är det viktiga, vilket i detta fall är att få svar på frågorna. Vi ser dock att det är pliktetiskt rätt eftersom en plikt som socialarbetaren förmodligen har är att inte utsätta sig själv för risker. Pliktetiken menar att man ska se på vilken plikt som är den viktigaste, vilket vi ser att socialarbetaren gör. Respondenten överväger att antingen ställa frågor och riskera att klienten blir aggressiv eller undvika frågor och på så vis inte får reda på svaren samtidigt som de undviker en aggressiv stämning (Henriksen och Vetlesen, 2001).

Hur påverkas socialarbetarna av moraliska dilemman i sitt arbete?

Denna frågeställning ska vi analysera utifrån systemteori, utilitarism och pliktetik samt SSR:s etiska riktlinjer.

Vi frågade respondenterna om hur de påverkas av moraliska dilemman i sitt arbete. Vi fick svar som visade att de påverkas känslomässigt vid dessa dilemman. De känslor som de beskrev var ångest, stress, ilska, frustration, olust och tveksamhet. Vi frågade respondenterna hur de påverkas av dessa känslor och några av de svar vi fick visas i följande citat:

Har jag gjort så gott jag kan då lämnar jag det sen, för det måste jag göra. Då får jag lämna det för att ta in nytt. Annars fyller jag inte funktion för någon. Och det är väl en tillgång som jag har /.../ Jag ligger inte och tänker att om och varför och vad händer och vad skulle... för det är helt meningslöst, det är bara resursslöseri, det hjälper inte någon /.../Att lämna jobbet i aktlådan och sen kopplar jag bort det och sen kopplar jag på det igen när jag kommer tillbaks till jobbet. (Citat 1)

Jag har lyckats få en förmåga tror jag, att på nått sätt stänga av. (Citat 2)

Jag har väl verktyg som gör att jag inte går igång alldeles för känslomässigt, för gör jag det då tappar man fokus. (Citat 3)

Vi tolkar respondenternas svar som att det inte är möjligt att arbeta med socialt arbete om man hela tiden behöver fundera över och bli känslomässigt påverkad av de dilemman som man ställs inför. Vi upplevde att respondenterna uttryckte att det behöver finnas en ”av- och påknapp” för att kunna ”överleva” i det sociala arbetet vad gäller moraliska dilemman. Respondenterna sa att deras erfarenhet inom yrket har bidragit till denna förmåga. Här tänker vi utifrån systemteorin att förmågan att ”stänga av” känslor har att göra med att socialarbetarna är medvetna om att dessa känslor påverkar yrkesutövandet, det vill säga sin egen delaktighet i systemet. Om socialarbetaren känner ilska eller frustration så skulle det leda till att klienten skulle kunna bli påverkad negativt av dessa känslor. En viktig del i systemteori är att man är medveten om sin egen påverkan på systemen och att man ständigt bör reflektera kring vilken påverkan man har på andra, både i förhållande till den roll man har i det tillhörande systemet samt de personliga känslorna som kan spela in (Skau, 2007). Utifrån utilitarismen ser vi att respondenterna uttrycker att genom att stänga av sina känslor så leder det till bäst konsekvenser vad gäller bemötandet av klienter samt hanterande av ärenden. Detta blir därför utilitaristiskt korrekt (Ofstad, 1982). Om vi ser på pliktetiken kan man se avstängandet av känslor som en plikt för att kunna utföra det som ska göras. Plikten ser vi här som att socialarbetaren måste hitta strategier för att inte låta de negativa känslorna påverka klienten. Vi kan se att socialarbetarna följer riktlinjer kring bemötande och respekt som ingår i jobbet, vilket uppnås genom att inte låta de negativa känslorna ta överhand. Därför blir handlingen korrekt eftersom den leder till något gott (Henriksen och Vetlesen, 2001).

Trots att respondenterna uppgav negativa känslor då de talade om moraliska dilemman så anser alla att det är något positivt och nödvändigt i det sociala arbetet. Vi frågade respondenterna om de kan se något som är bra med moraliska dilemman. Några svar visar vi i följande citat:

Visst är det bra, det är ju ett sätt att ifrågasätta vad det är man håller på med... absolut. Det är rätt positivt när jag tänker på det, fast dom kan vara besvärliga när dom pågår. (Citat 1)

Dels tror jag det är bra för ens egen personliga utveckling, alltså att man ibland övar på sitt reflektiva tänkande och ser också saker ur ett större perspektiv och inte bara här inne på kontoret utan kan lyfta det till nästa nivå /.../ att man kan börja tänka kring hur lagstiftningen är formulerad /.../ Utan moraliska dilemman det tror jag inte är bra. Jag tror att man blir en väldigt självgod person som alltid tycker att ens egna åsikter har företräde. (Citat 2)

En respondent menade att alla moraliska dilemman ger en lärdom, oavsett om handlingarna leder till positiva eller negativa effekter och att den kunskapen är viktig att ha med sig. En annan respondent svarade att det är lättare att hantera dilemman om man har tidigare situationer att referera till. Några respondenter menade att socialtjänsten ibland kan vara lite försiktiga med att påvisa sina brister och därför låta bli att prata om misstag som har begåtts i ärenden. Detta anser respondenterna är en svaghet och önskar att fler vill prata om sina erfarenheter då detta skulle leda till en mer kvalitetssäkrad yrkesutövning. Här kan vi se att undvikande av att prata om bristfälliga handlingar omöjliggör, eller åtminstone försvårar, det som utilitarismen vill se som moraliskt försvarbart handlande; att göra det som man vet fungerar (Henriksen och Vetlesen, 2001). Flera respondenter önskar även mer beprövade metoder i arbetet för att bland annat kunna förebygga moraliska dilemman. Dessa åsikter tycker vi överensstämmer med etisk riktlinje nummer 15: *”Socialarbetaren ska medverka till att den egna verksamheten håller en hög kvalitet och kan utvecklas för att svara mot medborgarnas behov och förändrade samhällsförhållanden.”* samt etisk riktlinje nummer 1: *”Socialt arbete och socialarbetarens yrkesroll ska relateras till vetenskap och beprövad erfarenhet...”* (SSR, 2010 s. 14-15). Genom att uppdatera varandra på huruvida metoder fungerar eller inte så bidrar det till, precis som respondenterna sa, ett kvalitetssäkrande samt att det leder till utveckling av yrkesutövandet.

Sammanfattande diskussion

Studiens syfte var att få mer kunskap om hur socialarbetare berörs av moraliska dilemman i sitt arbete. Utifrån syftet ville vi besvara följande frågeställningar: Hur definierar socialarbetarna moraliska dilemman i socialt arbete? Hur hanterar socialarbetarna moraliska dilemman i sitt arbete? Hur påverkas socialarbetarna av moraliska dilemman i sitt arbete?

Studiens resultat visar att socialarbetarnas definition av moral skiljer sig mot varandra och att moral innefattar bemötande, ansvar, att leva gott, värderingar, likabehandling och ärlighet. Vi ser likheter med vårt resultat och det resultat som Banks och Williams (2005) undersökning visar, om hur socialarbetare upplever dilemman. Banks och William (2005) menar att etik bland annat handlar om ansvar, att göra ”det rätta”, respekt och rättvisa. Vad som var genomgående svar hos socialarbetarna i vår studie var att alla svar de gav om moral kan härledas till praktiska handlingar och att moralen förändras i samband med bland annat tid, erfarenhet och samhällets utveckling. Människors moral skapas av faktorer som bland annat erfarenheter, utbildning och kultur. Vi upplever att socialarbetarna i studien har en gemensam syn på vad ett moraliskt dilemma innebär även om de gav olika exempel på vad de hade upplevt. Resultatet visar att moraliska dilemman uppstår då yttre faktorer så som politiker, klienter eller kollegor har andra intressen än vad den enskilde socialarbetaren har. Björling och Hägglunds (2004) rapport visar att socialarbetarna upplever sin psykosociala arbetsmiljö som betungande på grund av bland annat stress, bristande deltagande i beslut och stora krav. I vår studie har respondenterna beskrivit hur tid kan bidra till moraliska dilemman, vilket vi tolkar som att de ibland kan uppleva stress. Andra faktorer som kan bidra till moraliska dilemman beskrev våra respondenter lagstiftning, organisation och politik, vilket vi tolkar bland annat som att socialarbetarna ibland inte kan påverka i besluten eftersom dessa faktorer står ovan deras makt, vilket gör att de inte får delta i besluten. Vi tolkar att respondenterna i vår studie också upplever stora krav, vilket vi kan se genom deras beskrivningar på hur ansvar, att göra vad som är det bästa för sin klient och deras bemötande är moraliska krav. Det har dock inte framkommit i vår studie att dessa faktorer bidrar till att socialarbetarna upplever sin psykosociala arbetsmiljö som betungande, utan snarare lärorik och nödvändig.

Socialarbetarna i vår studie har olika tillvägagångssätt när det kommer till att ta reda på vad som är ”rätt” i ärenden. Vissa vänder och vrider på alternativen för att hitta det som är bättre för sin klient medan andra stödjer sig i lagstiftningen. Socialarbetarna påverkas känslomässigt av moraliska dilemman i sitt arbete och de känslor som kan uppstå är bland annat ilska,

frustration och irritation. Att kunna stänga av dessa känslor i arbetet är något som de flesta upplever som en nödvändighet för att kunna utföra sitt arbete optimalt. Även här ser vi likheter i den forskning som Banks och Williams (2005) genomfört. Socialarbetarna i deras studie nämner känslor som osäkerhet, frustration och ilska. Likaså visar även deras studie att socialarbetare tänker att de behöver stänga av sina känslor för att hantera dilemman (Banks och Williams, 2005). En annan nödvändighet i det sociala arbetet, som vår studie visar, är att diskutera de moraliska dilemman som socialarbetarna upplever. Detta för att socialarbetarna ska kunna utföra sitt arbete och själva må bra men även för klienternas skull. Socialarbetarna upplever att det är viktigt att reflektera över etiska och moraliska frågor för att kunna utveckla och kvalitetssäkra arbetet. Den forskning som vi gått igenom visar också på vikten av reflektion och utbildning i frågor kring etik. I vår studie kan vi inte så som Svedberg (2002) dra någon koppling mellan socialarbetarnas utbildning i ämnet och deras upplevelser av dilemman men att reflektion med bland annat kollegor kan hjälpa socialarbetare vid moraliska dilemman.

Samtliga socialarbetare som har deltagit i studien upplever moraliska dilemman i sitt arbete. Vi tänker att det sociala arbetets komplexitet är en bidragande faktor till att moraliska dilemman uppstår på grund av att det finns så många olika faktorer som påverkar socialarbetarna. Vi ser en svårighet i det sociala arbetet för att det finns så mycket som en socialarbetare ska leva upp till, exempelvis då arbetet grundar sig i humanitet, människovärde och solidaritet, vilket den litteratur som vi har använt i studien har visat på (Blennberger, 2006). Här tänker vi att dessa begrepp är stora och övergripande och vi tror att de är lätta att applicera på socialt arbete i teorin och skriva vad de innebär, dock säger inte litteraturen hur begreppen ska tillämpas i praktiken.

Vi tror att etiska riktlinjer kan vara till hjälp för socialarbetare på en övergripande nivå eftersom de kan finnas med som vägledning. Huruvida socialarbetarna har läst dessa etiska riktlinjer vet vi inte, det var ingen som nämnde dem när vi frågade om riktlinjer på arbetsplatsen. Om det är så att socialarbetarna inte känner till SSR:s etiska riktlinjer är vår upplevelse att de utan dessa riktlinjer ändå har strategier för att hantera moraliska dilemman i likhet med de riktlinjer som finns i SSR:s dokument (2010). I och med att riktlinjerna är så pass övergripande så kan vi se både för- och nackdelar. Fördelen med abstrakta riktlinjer är att de blir allomfattande och kan användas inom alla verksamheter i socialt arbete. Svårigheten med riktlinjerna är att socialarbetaren själv får omvandla dem till konkreta handlingar då alla handlingar en socialarbetare gör är situationsbundna (Dunér & Nordström, 2005).

De socialarbetare som i sitt arbete hänvisar till lagstiftningen vid sina beslut och därmed har ett pliktetiskt perspektiv upplever inte, enligt dem själva, moraliska dilemman speciellt ofta. Vi kan genom vår studie se att de som har ett utilitaristiskt perspektiv, alltså som överväger handlingsalternativ utifrån konsekvenserna, upplever moraliska dilemman i större utsträckning än pliktetikerna. Vilken moralisk handlingsstrategi som är bättre än den andra vet vi inte men slutsatsen är att man upplever färre moraliska dilemman om man är pliktetiker. Vi ser de olika moraliska handlingsstrategierna kopplade till ansvarskänsla då vi tänker att de som är utilitaristiska ser mer sitt eget personliga ansvar vid alla handlingar denne gör. En pliktetiker, tänker vi, använder inte lika mycket personliga värderingar i sina handlingar, vilket i sin tur leder till lägre personlig ansvarskänsla. Det utilitaristiska konsekvensperspektivet är fördelaktigt då det tyder på att socialarbetare vill uppnå det som de anser är det bästa. Pliktetiskt regelperspektiv är viktigt för att få någon form av distans från exempelvis känsloladdade beslut. Vi ser att bägge perspektiv har sina svagheter och styrkor men vi tänker att en kombination av dem skulle hjälpa både socialarbetaren och klienter i det sociala arbetet.

En annan slutsats utifrån socialarbetarnas svar är att moraliska dilemman är av nytta och positiva eftersom de leder till personlig och professionell utveckling. Vi tänker att ju mer socialarbetaren utsätts för moraliska dilemman som leder till känslor av irritation, frustration och ilska, desto större personlig och professionell utveckling och kunskap får denne. Vi har valt titeln med citatet: *"Det är rätt positivt när jag tänker på det, fast dom kan vara besvärliga när dom pågår"* eftersom vi tycker detta uttalande sammanfattar väl hur moraliska dilemman upplevs av socialarbetarna.

Känslorna som socialarbetarna uppgav känner de sig tvungna att stänga av då de anser att de egna känslorna kan komma att påverka yrkesutövandet och privatlivet. Vi har en tanke om att socialarbetare behöver en strategi för att hantera sina känslor. Vi fick funderingar kring hur svårt det kan vara att stänga av känslor och om detta är bra i längden. En fråga vi ställde oss själva var om socialarbetare förväntas kunna stänga av sina känslor trots att det är många svåra situationer som de upplever och svåra beslut som de tvingas ta. Flera socialarbetare påtalade vikten av beprövade metoder då detta, enligt dem, skulle bidra till mer kvalitetssäkrat yrkesutövande, vilket i sin tur skulle leda till färre moraliska dilemman. Detta håller vi med om och tänker att all forskning inom socialt arbete angående hur arbetet bör bedrivas leder till ökad trygghet för socialarbetare. Vi ser att beprövade metoder gör att socialarbetare kan luta sig lite tillbaka och lita på det som redan är testat och anses vara fungerande och därmed inte

behöva blanda in sina egna känslor och värderingar i lika hög grad. Därför väljer vi nedan att presentera vad vi tror att det skulle behöva forskas vidare på.

Förslag till vidare forskning

Vi har funnit att moral är ett begrepp som inte används lika flitigt som etik i socialt arbete. Därför ser vi att fortsatt forskning kring hur socialarbetare agerar i enskilda situationer som betydelsefullt. Vi tänker att forskning om konkreta råd skulle vara användbart och att genom exempelvis vinjettstudier studera enskilda fall för att se hur socialarbetares moraliska resonemang ter sig och om man ser skillnader i hur de väljer att agera. Detta utifrån att vi har kommit fram till att det kan finnas skillnader i hur socialarbetares moral ser ut. Vi tänker även att utvärdering av metoder behövs inom socialt arbete för att socialarbetare ska känna sig trygga i sitt yrkesutövande.

Referenslista

- Blennberger, Erik (2006) ”Etik för socialt arbete” i *Socialt arbete – en grundbok* Meeuwisse Anna, Sune Sunesson och Hans Swärd (reds) Stockholm: Natur och Kultur
- Blennberger, Erik (2005) *Etik i socialpolitik och socialt arbete* Lund: Studentlitteratur
- Börjesson, Bengt (2001) ”Varning för etik” i *Utan fast punkt – Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete* Lundquist Lennart, Ulf Hyvönen, Lars-Charister Hydén, Göran Odbratt, Luis José Ramirez, Stefan Morén, Gunilla Silfverberg, Torsten Thurén och Bengt Börjesson (reds) Stockholm: Socialstyrelsen
- Dunér, Anna & Nordström, Monica (2005) *Biståndshandläggningens villkor och dilemman: inom äldre- och handikappsomsorg* Lund: Studentlitteratur
- Henriksen, Jan-Olov & Vetlesen, Arne Johan (2001) *Etik i arbete med människor* Oslo: Studentlitteratur
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun* Lund: Studentlitteratur
- Larsson, Sam (2005) ”Teori, metod och empiri” i *Forskningsmetoder i socialt arbete* Larsson, Sam, John Lilja och Katarina Mannheimer (reds) Lund: Studentlitteratur
- Larsson, Sam (2005) ”Kvalitativ metod – en introduktion” i *Forskningsmetoder i socialt arbete* Larsson, Sam, John Lilja och Katarina Mannheimer (reds) Lund: Studentlitteratur
- Leppänen Vesa, Sandra Jönsson, Harry Petersson och Joakim Tranquist (2006) ”Villkor i arbete med människor – en inledning” i *Villkor i arbete med människor – en antologi om human servicearbete* Leppänen Vesa, Sandra Jönsson, Harry Petersson och Joakim Tranquist (reds). Stockholm: Arbetslivsinstitutet
- Lilja, John (2005) ”Samhälls- och beteendevetenskapliga skalor” i *Forskningsmetoder i socialt arbete* Larsson, Sam, John Lilja och Katarina Mannheimer (reds) Lund: Studentlitteratur
- Lilja, John & Larsson, Sam (2005) ”Organisationsanalys – teoretiska och metodologiska perspektiv” i *Forskningsmetoder i socialt arbete* Larsson, Sam, John Lilja och Katarina Mannheimer (reds) Lund: Studentlitteratur
- Ofstad, Harald (1982) *Ansvar och handling – inledning till moralfilosofiska problem* Stockholm: Bokförlaget Prisma
- Payne, Malcolm (2002) *Modern teoribildning* Stockholm: Natur och Kultur
- Skau, Greta Marie (2007) *Mellan makt och hjälp – förhållandet mellan klient och hjälpare i ett samhällsvetenskapligt perspektiv* Stockholm: Liber
- Svensson, Kjell & Wingborg, Mats (1993) *Etik och moral – en introduktionsbok* Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan

Szombatfalvy, László (2010) *Känslor och förnuft – en bok om moraliska beslut* Stockholm: Ekerlids förlag

Öquist, Oscar (2003) *Systemteori i praktiken: systemteorins tillämpning inom utbildning, vård och socialt arbete* Stockholm: Gothia

Elektroniska källor

Banks, Sarah & Williams, Robin (2005) *Accounting for ethical difficulties in social welfare work : issues, problems and dilemmas* (åtkomstdatum: 2011-05-06) British journal of social work (<http://dro.dur.ac.uk/2210/1/2210.pdf?DDC52+DDD34+dss4ae+dss0sjb+dul0jk>)

Björling, Lena & Hägglund, Birgitta (2002) *Socialsekreterarens arbetsmiljö – en enkätundersökning i Sundsvalls kommun* (åtkomstdatum: 2011-05-06) Arbetsmiljöverket: FoU Västernorrland. Rapportnummer: 2004:6 (http://www.arbetsmiljoverket.se/dokument/Teman/soc/rapport_socsekr_arb_miljo.pdf)

Blennberger, Erik (2002) *Forskning om etiska frågor för socialt arbete – utredning inom Socialstyrelsens projekt Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten* (åtkomstdatum: 2011-03-15) Ersta Sköndal Högskola och Socialstyrelsen. Artikelnummer: 2004-123-1 (<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2004/2004-123-1>)

ISFW (2005) *Ethics in Social Work, Statements of Principles* (åtkomstdatum: 2011-04-07) International Federation of Social Workers och International Association of Schools of Social Work, Schweiz (<http://www.ifsw.org/f38000032.html>)

SSR (2010) *Etik i socialt arbete – etisk kod för socialarbetare* (åtkomstdatum: 2011-03-05) Stockholm: Akademikerförbundet SSR (<http://www.akademssr.se/sokresultat?searchwords=etisk+kod+för+socialt+arbete>)

Svedberg, Elisabet (2002) *Etikfrågor i socialtjänsten – en undersökning om hur socialtjänsten hanterar etikfrågor i det praktiska arbetet* (åtkomstdatum: 2011-05-06) Socialstyrelsen. Artikelnummer: 2004-126-1 (http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10450/2004-126-1_20041261.pdf)

Bilagor

Bilaga 1 intervjuguide

Vad arbetar du med?
Vad har du för arbetsuppgift?
Hur länge har du jobbat med socialt arbete?
Vad har du för utbildning?
Hur kommer det sig att du valde detta yrke?
Vad tänkte du när du hörde om ämnet för studien?

TEMA 1: Moral/moraliskt dilemma

Vad tänker du när du hör ordet moral?
Vad är ett moraliskt dilemma inom socialt arbete för dig?
- *Vill du ge ett exempel?*
- *Hur tog du reda på vad som var rätt/orätt?*
Vad innebär det att agera moraliskt?
Vad tror du människors olika moral beror på?
Skiljer sig moralen som professionell jämfört med privat?
- *Om ja, hur då?*
- *Om nej, vad beror det på?*

TEMA 2: Upplevelser

Hur vanligt är det att du upplever moraliska dilemman i ditt arbete?
- *Om sällan, gör du något för att undvika det?*
Vilka yttre faktorer tror du påverkar att du upplever ett moraliskt dilemma?
- *Klientgrupp*
- *Organisationen, politiker, allmänhet*
Hur tror du att de yttre faktorerna påverkar din moral?
Hur påverkar moraliska dilemman ditt arbete?
Kan du se något som är bra med att man hamnar i moraliska dilemman?
Socialtjänstlagen är en ramlag vilket innebär att den inte är detaljstyrd utan tolkningsbar.
Hur är det att i arbetet utgå ifrån socialtjänstlagen?
- *Bidrar den till moraliska dilemman?*
- *Vad är det som gör det?*
- *Finns det några lagar som du anser krockar med SoL?*

TEMA 3: Känslor

När moraliska dilemman uppstår - hur känner du då?
- *Vilka känslor?*
Hur påverkar de olika känslorna hanterandet av ärendet?

Har dina erfarenheter inom yrket förändrat dina känslor i ett moraliskt dilemma?

- *Positivt/negativt?*

När du har haft ett moraliskt dilemma och har tvingats ta ett beslut – hur reflekterar du efteråt?

TEMA 4: Strategier

Hur hanterar du de känslor som uppkommer vid ett moraliskt dilemma?

Hur har erfarenheter inom yrket bidragit till hanterande av känslor som uppkommer vid moraliska dilemman?

Kan man förebygga moraliska dilemman?

Behöver man tid att reflektera över moraliska dilemman?

- *Har ni utrymme och tid till att reflektera?*

Får ni på arbetsplatsen någon vägledning/ några riktlinjer hur ni bör agera vid moraliska dilemman?

- *Om ja, anser du att det är tillräckligt?*
- *Om nej, önskar du att ni fick det? Hur tror du att det skulle hjälpa dig?*

Är det något vi har missat att fråga om?

Har du något att tillägga?

Bilaga 2 informationsbrev

Hej!

2011-03-09

Vi heter Caroline Ivarsson och Malin Ärlebo, vi är socionomstudenter som läser termin 6 vid Göteborgs universitet. Vi ska nu göra vår C-uppsats och söker deltagare till studien. Vårt ämne är moraliska dilemman inom socialt arbete och syftet med studien är att undersöka hur du som socialarbetare ser på moraliska dilemman i din yrkesroll.

Vi ska göra en kvalitativ studie och deltagandet innebär en intervju som kommer att ta ungefär en timme att genomföra. Intervjun kommer att spelas in på band och vi garanterar anonymitet, vilket innebär att intervjuerna kommer att avidentifieras. Medverkan i studien är frivillig och du får när som helst avbryta ditt deltagande. Var och när intervjuerna genomförs bestämmer du, dock senast den 28 mars 2011.

Vi skulle bli väldigt glada om du skulle vilja medverka. Om du har frågor eller vill anmäla intresse för deltagande kontakta oss gärna så snart som möjligt. Vi skulle uppskatta om du anmälde ditt intresse senast 18 mars.

Med vänliga hälsningar

Malin Ärlebo

X@hotmail.com

0768-XX XX XX

Caroline Ivarsson

X@hotmail.com

0704-XX XX XX

Handledare: Linda Lane

031-XX XX XX

Bilaga 3 informerat samtycke

Vi heter Caroline Ivarsson och Malin Ärlebo, vi är socionomstudenter som läser termin 6 vid Göteborgs universitet. Vi ska göra en C-uppsats med ämnet moraliska dilemman inom socialt arbete och syftet med studien är att undersöka hur du som socialarbetare ser på moraliska dilemman i din yrkesroll.

Vi ska göra en kvalitativ studie och deltagandet innebär en intervju som kommer att ta ungefär en timme att genomföra. Intervjun kommer att spelas in och vi garanterar din anonymitet i studien, vilket innebär att alla intervjuer avidentifieras. I uppsatsen kommer det inte avslöjas vilket IFO som vi har besökt, men då urvalet är utifrån en av författarnas praktikplats kan det finnas en risk att er arbetsplats kan komma tillkänna genom skolans offentliga handlingar om elevers praktikplatser.

Din medverkan är frivillig och du får när som helst avbryta deltagandet, både under och efter genomförd intervju likaså att avstå att svara på vissa frågor. Du får även kontakta oss om det är något du inte vill ska komma med i studien. Inspelat material liksom utskrivna intervjuer kommer under studiens gång att förvaras säkert och efter färdig C-uppsats kommer allt material att raderas.

Vi är tacksamma för att du vill ställa upp på en intervju och bidra till ökad kunskap angående moraliska dilemman inom socialt arbete.

Caroline Ivarsson
0704-XX XX XX
X@hotmail.com

Malin Ärlebo
0768-XX XX XX
X@hotmail.com

Jag har tagit del av ovanstående:

Datum:

